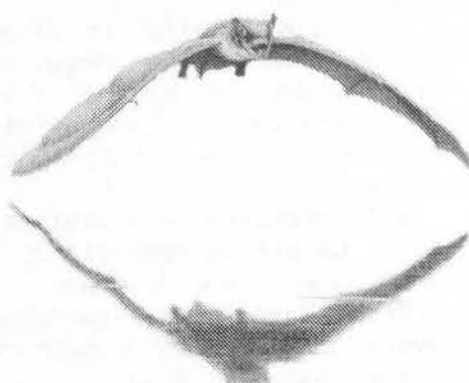

Vleermuiswerkgroep Nederland

Nieuwsbrief no.4 dec. 1989

Redactie: A. Voute, R. Potting, H. Hollander,
H. Limpens & J. van der Coelen.

Redactieadres: Hans Hollander
Droevendaalsesteeg 57
6708 PB Wageningen
(Tel. 08370-18010)

INHOUDSOPGAVE

DERDE CONTACTDAG VLEERMUIS ATLAS-PROJECT

samenvattingen van de lezingen,
deel 1

Het Vleermuis Atlas-Project:
inleiding - Herman Limpens p. 2

Het Vleermuis Atlas-Project:
een tussenstand - p. 3

Kees Mostert p. 3

Vleermuizen in West-Zeeuws-
Vlaanderen - Peter Twisk p. 5

De invloed van isolatie op
het voorkomen van vleermuizen
in kleine potentiële jacht-
gebieden - Paul Timmermans p. 7

Vleermuizen in Maastrichtse
vestingwerken - Jos Cobben en
Walter van der Coelen p.12

Vleermuiskasten in de kop van
Noord-Holland - Jan Boshamer p.14

Het reilen en zeilen van de
laatvliegers van Muiden -
Teunis van der Zee p.15

Ekster valt dwergvleermuis
aan - Martijn Boonman p.16

Enige oecologische aspecten
betreffende kolonies van de
dwergvleermuis - Ferdi
leNoble p.17

PUBLICATIES - A.M. Voûte p.21

UIT DE KRANT p.21

MEDEDELINGEN p.22

CURIEUS p.27

AGENDA p.28

VERSLAGEN

Vleermuistellingen in
winterkwartieren 1988/1989 in
België - Alex Lefevre en
V. van Caekenberghe p.11

REDACTIONEEL

Verrassing! Een dubbeldik extra nummer van de Nieuwsbrief. Gewoon omdat er zoveel kop is. Gratis en voor niets.

In dit nummer vind je allereerst deel één van de verslagen van de Derde Contactdag van het Vleermuis Atlas-Project, zaterdag 14 oktober. In de volgende Nieuwsbrief vind je de rest.

Er zijn verslagen van wintertellingen in België en Maastricht. Verder kortere verhalen over vleermuiskasten in Noord-Holland, gewone dwergvleren zomaar in een boom en nog veel meer.

Jullie aandacht wordt gevestigd op een wijziging van het redactie-adres. Jo heeft wegens een nieuwe baan het redacteurschap op moeten geven, maar was nog sterk betrokken bij deze Nieuwsbrief. Succes Jo!

Peter Twisk willen we bedanken voor een nieuwe serie fraaie vleermuistekeningen. Waar blijven alle andere illustrators?

Iedereen een vleermuisrijk 1990 toegewenst en tot op de vleermuis-determinatiedag!

DERDE CONTACTDAG VLEERMUIS ATLAS PROJECT

-samenvattingen van de lezingen, deel 1-

HET VLEERMUIS ATLASPROJECT: INLEIDING

We werken met z'n allen aan het Vleermuis Atlasproject. Dit project heeft gelukkig een grote aantrekkingskracht op allerlei in natuur en natuurstudie geïnteresseerde personen. We hebben dan ook niet over belangstelling te klagen. Wederom gelukkig, zijn er ook heel wat mensen bereid om daadwerkelijk te werken aan het project. Dit is ook heel hard nodig, omdat het vleermuis atlasproject, in feite, een zeer ambitieus project is. Er kunnen weliswaar ronduit schitterende resultaten worden behaald, en dat gebeurt al, maar dan moet er wel hard en efficiënt gewerkt worden.

Een atlas?

Wat nu is eigenlijk een atlas, wanneer je het hebt over vleermuizen? Daar kun je natuurlijk een heel verhaal over schrijven, maar kort gezegd komt het er op neer dat je aan de hand van het 'wel of niet voorkomen' de verspreiding van vleermuizen op kaart wil weer-geven. Een 'verspreidings-beeld' als het ware, en dan liefst een 'landsdekkend beeld'! Je kan zo'n beeld dus maken door per atlasblok weer te geven of een soort er wel of niet voorkomt, maar voor een landsdekkend beeld, moet je dat dan natuurlijk wel van alle atlasblokken weten.

Je kan hierbij gebruik maken van gegevens die er al zijn, je kan zelf gegevens gaan verzamelen en je kan 'een atlasproject met waarnemers organiseren. Binnen het vleermuis atlasproject gebeurt alle drie, met de nadruk op het laatste.

Een vleermuis atlasproject

Het vleermuis atlasproject is dus opgezet met de bedoeling gegevens bijeen te brengen, waarmee een atlas van de verspreiding van de Nederlandse vleermuissoorten kan worden samengesteld. De uitvoering van dit project kan als volgt, schematisch, in stappen worden beschreven:

A: Je hebt een methode nodig en je hebt een idee voor een atlasproject nodig. Op basis daarvan kan een projectvoorstel worden geschreven en kan je proberen subsidie voor de opzet en organisatie te krijgen. Typisch een taak voor een centrale organisatie, in ons geval de Stichting Vleermuis-Onderzoek. Dit is natuurlijk allemaal al gebeurt.

B: Er is dan een project en vervolgens kan je beginnen met potentiële waarnemers te interesseren voor deelname. In het geval van het werken met batdetectors moeten die dan ook 'opgeleid' worden. Dit 'werven en opleiden' was en blijft een taak van SVO, maar het werkt beter wanneer dit voor een belangrijk deel decentraal kan worden uitgevoerd. Een taak voor de provinciale vleermuiswerkgroepen dus. Gedurende het project en ook bij vervolgprojecten hoort dit een continu proces te zijn.

C: Er zijn dan dus 'opgeleide' waarnemers. Deze moeten de beschikking hebben over een detector, hetgeen via SVO of zelf geregeld kan worden. Vervolgens moet er veldwerk worden verricht en dat zullen de waarnemers moeten doen!

D: Als dat gebeurt, levert dat waarnemingen op. SVO heeft gezorgd voor waarnemingsformulieren en binnenkort komt er een invoerprogramma voor de PC beschikbaar. De waarnemers zullen hun waarnemingen moeten invullen en inzenden. De formulieren worden gecontroleerd door de provinciale coördinatoren

en door SVO. Het verwerken van de formulieren is vervolgens taak van SVO en BIC.

E: Er kan dan een voorlopige kaart worden gemaakt. Hierop is te zien waar nog geen gegevens zijn verzameld. Op basis hiervan kunnen de provinciale vleermuiswerkgroepen en de individuele waarnemers hun activiteiten plannen. Je bent dan weer terug bij punt C: veldwerk!

Er zullen ook 'structurele witte vlekken' zichtbaar worden. Het is de verantwoordelijkheid van SVO hiervoor oplossingen te zoeken. SVO wordt daarbij natuurlijk graag geholpen.

F: Wanneer al deze stappen genomen zijn kan er een definitieve kaart worden gemaakt, die een goed (en hopelijk landsdekkend) beeld van de verspreiding geeft. Ondertussen werk SVO al aan de voorbereiding van (het schrijven van) de atlas.

*Herman Limpens
Postbus 9201
6800 HB Arnhem*

HET VLEERMUIS ATLAS-PROJECT: EEN TUSSENSTAND

Aangezien er reeds drie inventarisatiejaren zijn verstreken van het vleermuis atlas-project en er nog drie te gaan zijn, was de afgelopen contactdag een goed moment om de stand van zaken over de voortgang van het atlas-project op een rijtje te zetten. Om enigszins een idee te kunnen vormen van de tussenstand was het noodzakelijk een enquête op te stellen. Deze enquête bestond uit 21 vragen over de volgende onderwerpen; de coördinatoren, deelnemers, gegevens, betrouwbaarheid van de gegevens en toekomstverwachting. Deze vragen werden voor een groot deel per telefoon gesteld.

Coördinatoren

Vijf coördinatoren zeggen nog niet voldoende overweg te kunnen met het determineren van vleermuizen m.b.v. de batdetector. Vier coördinatoren zeggen niet alle vleermuissoorten in de hand te kunnen determineren. De coördinatoren van Noord-Nederland zeggen geen "deskundig" persoon in de buurt te hebben om eventuele meldingen voor te leggen. De meeste coördinatoren zijn niet op de hoogte van hoeveel gegevens er zijn verzameld en hoeveel formulieren er in hun provincie zijn ingevuld en doorgestuurd.

is geïnventariseerd bleek dat Noord-Nederland (5-15%) er het slechts voorstaat. Ook de overige provincies zijn nog lang niet op de helft (20-30%). Alleen Holland en Zeeland lopen min of meer op schema. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de meeste provincies niet verwachten in 1991 een min of meer compleet deel te hebben van de provincie. In 1992 zeggen de meeste provincies naar verwachting ongeveer de helft van het aantal atlasblokken onderzocht te hebben (40-60%). Friesland en Drenthe denken dan nog maar 20-25% te hebben gedaan.

		GR	FR	DR	OV	GL	UT	ZH	NH	ZL	NB	LM
aantal	340-360	20	40-50	15	40-50	47	33	45	56	5	21	15-20
ervaring	61- 67	7-8	3- 4	5	5-10	8	7-8	4	6-7	2	2-3	10-11
exc.leiden	35- 41	3-4	1	0-1	1	10	5	1	6	1-2	1	6- 7
zelfst.	55- 65	2	1	1-2	5-10	8	4	8	14	2	4	10-11
groei	ja	ja	nee	ja	ja	nee	nee	ja	ja	nee	ja	nee

Tabel 1. Deelnemers

Deelnemers

De vragen en antwoorden over deelnemers zijn grotendeels verwerkt in tabel 1. Momenteel hebben zich 340-360 personen als actieve deelnemer aan het project opgegeven. Slechts een klein deel (20%) is echter momenteel in staat de meeste in Nederland voorkomende vleermuizen te determineren en een nog iets kleiner deel (17%) inventariseert actief in het veld. Deze groep vormt op dit moment de werkelijke draagkracht van het atlas-project. De provincies Groningen, Drenthe, Overijssel, Zuid- en Noord-Holland en Noord-Brabant verwachten de eerstkomende tijd nog enige groei van het aantal actief geïnteresseerden.

Gegevens

De vragen over gegevens zijn grotendeels verwerkt in tabel 2. Uit de vraag hoeveel procent van de provincie in de afgelopen drie jaar

Betrouwbaarheid

Drie coördinatoren zeggen soms enige twijfel te hebben bij juistheid van determinaties die doorgestuurd zijn aan het atlasproject. Slechts enkele coördinatoren hebben in praktijk meldingen nagetrokken. Dit komt voornamelijk doordat de coördinatoren geen zicht hebben op welke waarnemingen zijn ingestuurd en hoeveel formulieren er reeds zijn ingeleverd. Controle vindt alleen plaats door mondeling contact bij onverwachte soorten.

Toekomst

De belangrijkste vragen over de toekomstverwachting zijn terug te vinden in tabel 2. De provincies Overijssel, Gelderland, Noord-Holland Groningen en Limburg hebben al concrete plannen voor een inventarisatiekamp. De provincies Drenthe en Zuid-Holland gaan voorlopig nog met excursies door.

	GR	FR	DR	OV	GL	UT	ZH	NH	ZL	NB	LM
1986-89 (%)	10	5-10	10	15	30	20	60	30-40	40	25	30
klaar in 92?	nee	nee	nee	nee	nee	nee	ja	ja	ja	nee	nee
verwachting in 92 (%)	50	20	25	50	50	40	95	90	90	40	60

Tabel 2. Gegevens

Discussiepunten naar aanleiding van deze enquête

-moet het atlasproject verlengd worden met enkele jaren?

-we proberen voor alle provincies-
vervolg een antwoordnummerte krij-
gen, zodat het in het mogelijk
wordt, dat alle formulieren in een
bepaalde provincie door de
provinciale coördinator worden
gecontroleerd en verwerkt.

-suggesties om de grote witte
plekken in Noord-Nederland aan te
pakken zoals bijv. landelijke kam-
pen organiseren in deze gebieden.

-het stimuleren van het verzamelen
van concrete gegevens voor het at-
lasproject.

Kees Mostert
Palamedesstraat 74
2623 XS Delft

VLEERMUIZEN IN WEST-ZEEUWS-VLAAN- DEREN

In 1988 is het ruilverkavelingsge-
bied Aardenburg in West-Zeeuws-
Vlaanderen geïnventariseerd op
vleermuizen. Doel was het belang
van verschillende landschaps-
elementen in het gebied aan te kun-
nen geven. De inventarisatie is
uitgevoerd in twee perioden, nl.
van 13-6 tot 8-7 en van 8-8 tot 19-
8-1988. Het onderzochte gebied is
te omschrijven als een open polder-
gebied, doorsneden door kreken en
waterlopen, met erg weinig bos,
verspreide populierelannen en hout-
wallen en een vrij groot aantal
dorpen en gehuchten.

Resultaten

Er werden zeven soorten vleermuizen
in het gebied waargenomen, waarvan
de dwergvleermuis de algemeenste
was. Hiervan werden zes kolonies
gevonden, terwijl drie andere kolo-
nieplaatsen reeds bekend waren. Van
deze soort werden ook diverse trek-
routes gevonden waarvan de langste
(ruim 4 km) midden in de nacht vrij
druk in gebruik bleek te zijn. Vlieg-
snelheden van trekkende dieren
leken verband te houden met aan-
wezige dekking langs de route:
boven open terrein waren de dieren
nog net met de fiets bij te houden,
langs lanen kon rustig worden mee-
gefietst en bij een beschut gelegen
kanaal moest herhaaldelijk worden
gewacht.

De ruige dwergvleermuis bleek vrij
algemeen, maar sterk verspreid in
het gebied aanwezig te zijn. Een

toename in de nazomer, zoals elders in Nederland geconstateerd, werd hier niet gevonden. Wellicht was de tweede inventarisatieronde daarvoor te vroeg gepland. Van deze soort zijn geen verblijfplaatsen gevonden.

Laatvliegers werden vrijwel alleen jagend onder lantaarnpalen waargenomen. Hoewel er meer malen intensief gezocht is kon geen kolonieplaats worden ontdekt, wel werden solitair of in een kleine groep inzwermende dieren van deze soort gevonden.

Van de rosse vleermuis werden slechts enkele jagende dieren waargenomen, mogelijk doordat de gebruikte detector (QMC-mini) steeds op 45 kHz stond afgesteld en deze soort dan nauwelijks is te ontvangen. Op de Elderschans, het enige oude stukje bos in dit gebied, was wel een vrij grote kolonie gevestigd. Op deze plaats huisde tevens een groep water-vleermuizen, verspreid over drie bomen. Deze dieren jaagden net buiten de grenzen van het onderzochte gebied. Ook de meervleermuis, waarvan eerder pas één melding uit de gehele provincie Zeeland bekend was, bleek vrij algemeen maar in lage dichtheden in het gebied te jagen. Na lang volhouden werd van deze soort een kolonieplaats met zestien dieren gevonden. De van en naar deze kolonie vliegende dieren vertoonden een opvallend trekgedrag: ze volgden het profiel van het landschap nauwkeurig, ook in het dorp waar ze rakelings over de nokken van daken schoten.

Van de grootoorvleermuis (Plec. spec.) tenslotte werden enkele exemplaren waargenomen, waarvan één bij een kerk inzwermde.

Conclusies

Om de band met landschapselementen zoals water en beplanting aan te geven werden de waarnemingen gekoppeld aan het aantal strekkende kilometers geïnventariseerd

biotooptype. Het grootste aantal dieren en het grootste aantal soorten bleek daar te jagen waar water en beplanting tezamen aanwezig waren. Van de totale 315 afgelegde kilometers waren er 164 niet bij water of beplanting, terwijl hier slechts twaalf procent van alle waarnemingen werd gedaan. Van deze twaalf was tien procent bij huizen. Bij de dwergvleermuis werd een verschuiving in jachtplaatskeuze vastgesteld. In de eerste periode was water het voornaamste biotoop, maar deze voorkeur was veel minder sterk in de tweede periode, terwijl het aantal bij beplanting jagende dieren was toegenomen. De populiere- en andere lanen bleken als verbindingsroutes belangrijk voor vleermuizen. Op een traject waar geen beplanting aanwezig was werd een waterloop over een lengte van enkele kilometers als route gebruikt. Voor boombewonende soorten bleek de Elderschans van groot belang. Mogelijk ontbreken bepaalde soorten in (delen van) het gebied bij gebrek aan holle bomen.

Peter Twisk

Comm. de Quaylaan 460

5224 EB 's Hertogenbosch

DE INVLOED VAN ISOLATIE OP HET VOORKOMEN VAN VLEERMUIZEN IN KLEINE POTENTIËLE JACHTGEBIEDEN

Probleemstellingen

Bij de uitvoering van het onderzoek is gewerkt vanuit drie probleemstellingen:

-A- Worden de voor vleermuizen potentiële jacht-gebieden, die geïsoleerd gelegen zijn, minder gebruikt om te fourageren, dan de potentiële jacht-gebieden, die goed bereikbaar zijn?

-B- Oefenen de verschillende jachtbiotopen een ongelijke aantrekkingskracht uit op vleermuizen?

-C- Bestaat er een relatie tussen de mate van isolatie van een locatie en het aantal jagende vleermuizen per locatie? Zo ja, welke? Het verschil tussen probleemstelling A en C bestaat uit een verschil in de werkwijze. Bij probleemstelling C wordt er gewerkt met een continuüm en bij probleemstelling A niet. Bij probleemstelling A is er slechts sprake van twee categorieën: geïsoleerd en goed bereikbaar. Deze indeling is min of meer gevoelsmatig (wel op basis van bekende gegevens) tot stand gekomen.

Hypothesen

De hypothese bij probleemstelling A en C is gebaseerd op twee artikelen, namelijk:

- "Echo's in het landschap" (Helmer en Limpens, 1988).

- "Vleermuizen en lintvormige landschapselementen" (Limpens et al., 1989).

Op grond hiervan ben ik er van uitgegaan, dat het vleermuizen meer energie kost om een geïsoleerde locatie (niet via landschapselementen met de omgeving verbonden) te bereiken, dan een goed bereikbare locatie (wel via landschapselementen verbonden met de omgeving). Het gevolg hiervan is dat de geïsoleerde locaties minder

gebruikt worden als fourageergebied, dan de goed bereikbare locaties.

Deze theorie zou dan vooral moeten gelden voor de vrouwelijke exemplaren (met nakomelingen), die gedurende de zomer zuinig met hun energie moeten omspringen. Welke rol de mannetjes en de exemplaren, die niet deelnemen aan de voortplanting spelen, is niet geheel duidelijk.

De hypothese bij probleemstelling B is gebaseerd op het volgende verslag:

- "Een onderzoek naar het voorkomen van vleermuizen in 25 bosgebieden in Nederland" (Helmer, 1987).

Hieruit blijkt dat vleermuizen een voorkeur hebben voor een bepaald jachtbiotoop. Voor de meeste vleermuizen is dit oud loofbos.

Nu zijn er aanwijzingen dat ook water een belangrijk jachtbiotoop vormt:

- verschillende waarnemingen van inventariseerders

- de insectenrijkdom boven de meeste wateroppervlakten

- het gegeven dat sommige soorten vrijwel uitsluitend boven water jagen.

Resultaten

Bij probleemstelling A:

Er zijn 56 locaties in de omgeving van 's-Hertogenbosch en Breda geselecteerd. Hiervan zijn er 28 geïsoleerd en 28 goed bereikbaar. Intermediaire vormen bestaan zogenaamd niet.

Indien we het aantal jagende vleermuizen op de geïsoleerde en op de goed bereikbare locaties vergelijken, dan krijgen we tabel 1.

Geïsoleerd liggend	N=56	Goed bereikbaar	N=56
Gewone dwergvleermuis	22	Gewone dwergvleermuis	81
Ruige dwergvleermuis	0	Ruige dwergvleermuis	2
Watervleermuis	0	Watervleermuis	8
Rosse vleermuis	0	Rosse vleermuis	1
Laatvlieger	0	Laatvlieger	6
Baardvleermuis	0	Baardvleermuis	1?
Meervleermuis	0	Meervleermuis	4
Ongedetermineerd	3	Ongedetermineerd	0
Totaal	25	Totaal	103

Tabel 1. Aantallen waargenomen vleermuizen op geïsoleerde en goed bereikbare locaties bij 's-Hertogenbosch en Breda.

(N = aantal bezoeken aan een dergelijke locatie)

Bij probleemstelling B: Hiervoor zijn dezelfde 56 locaties gebruikt als bij probleemstelling A. De 56 locaties zijn op twee manieren in categorieën ingedeeld. Indien we het aantal jagende vleermuizen boven water (eventueel met bomenrand) vergelijken met het aantal jagende vleermuizen in bos, dan krijgen we tabel 2.

Bij probleemstelling C:

Bij probleemstelling C is gewerkt met een continuüm tussen geïsoleerde en goed bereikbare locaties, om zo de mate van isolatie in het onderzoek te kunnen betrekken. Deze

mate van isolatie wordt uitgedrukt in punten. Deze punten worden toegekend volgens een zelfontworpen puntensysteem (naar analogie van Opdam et al., 1986).

Het puntensysteem (alleen geschikt voor gebouw-bewonende soorten) onderscheidt aan de mate van isolatie drie facetten:

- 1- afstand tot de bebouwde kom
- 2- te overbruggen afstand zonder lijnvormig element
- 3- aanwezigheid en geschiktheid (als geleidende structuur) van het lijnvormige elementen

We kunnen de 56 locaties ook in meer categorieën verdelen:

Locatiecategorie:	bereikbaar en geïsoleerd water (en bos)	bereikbaar en geïsoleerd alleen bos
Soort:		
Gewone dwergvleermuis	85	18
Ruige dwergvleermuis	2	1
Watervleermuis	8	0
Rosse vleermuis	1	0
Laatvlieger	5	0
Baardvleermuis	1?	0
Meervleermuis	4	0
Ongedetermineerd	2	1
Totaal	100	20
N = aantal bezoeken	70	42
Verrekend (totaal:N)	1,54	0,48

Tabel 2. Vergelijking van de jachtbiotopen water en bos; Breda en 's-Hertogenbosch.

bereik- baar bos groot	bereik- baar bos klein	bereik- baar bomen + water	bereik- baar water	geis. bos groot	geis. bos klein	geis. bomen water	geis. water	locatie categorie soort
8		73		10	0	11	1	gew. dwergvleer
1		2		0	0	0	0	ruige dwergvleer
0		8		0	0	0	0	watervleermuis
0		1		0	0	0	0	rosse vleermuis
0		5		0	0	0	0	laatvlieger
0		1?		0	0	0	0	baardvleermuis
0		4		0	0	0	0	meervleermuis
0		0		1	0	2	0	ongedetermineerd
9		94		11	0	13	1	totaal
14	geen	42	geen	18	10	20	8	N=aantal bezoeken
0.64		2.24		0.61	0	0.65	0.13	verrekend(=tot:N)

Tabel 3. De aantrekkingskracht van de verschillende jachtbiotopen, 's-Hertogenbosch en Breda.

Indien we de mate van isolatie relateren aan het aantal jagende vleermuizen, dan krijgen we het volgende beeld te zien, waarbij geldt: hoe meer punten een locatie heeft, des te geïsoleerder de locatie ligt.

Bespreking

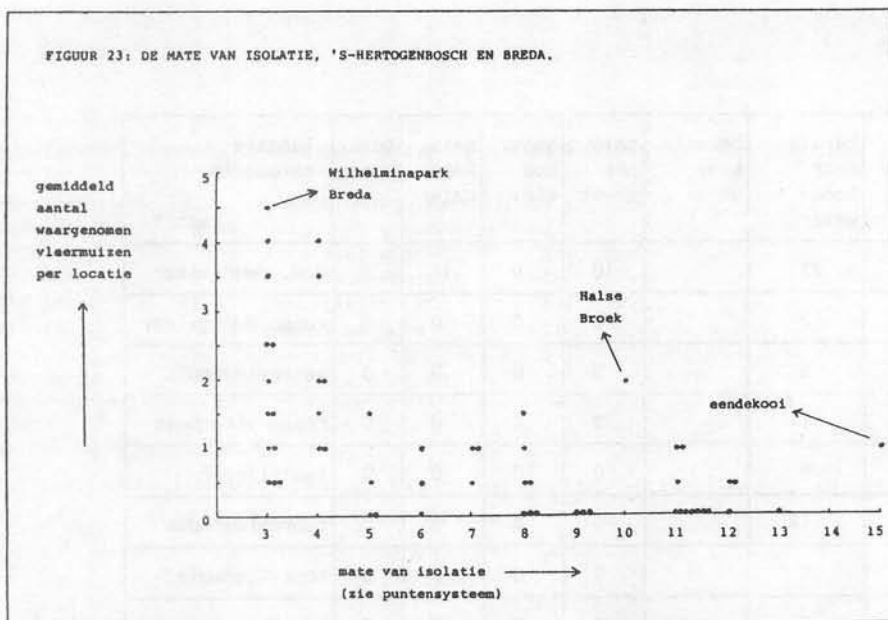
Er blijken helaas te weinig gegevens voorhanden te zijn om klinkende statistische uitspraken te doen. Zodoende kunnen er "slechts" kwalitatieve uitspraken worden gedaan en geen kwantitatieve. De resultaten blijken de reeds bestaande vermoedens m.b.t. de theorie van lijnvormige landschapselementen te bevestigen. Op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen we dan ook voorzichtig concluderen dat geïsoleerde locaties minder gebruikt worden om te fourageren, dan de goed bereikbare locaties. Hierbij moet worden opgemerkt, dat de "aantrekkingskracht" van de locatie ook een rol speelt.

Literatuur

- HELMER, W., 1987. Een onderzoek naar het voorkomen van vleermuizen in 25 bosgebieden in Nederland.
HELMER, W. & H.J.G.A.
LIMPENS, 1988. Echo's in het landschap; over vleermuizen en oecologische infrastructuur. De Levende Natuur 88: 2-6.
LIMPENS, H.J.G.A., W. HELMER, A. van WINDEN & K. MOSTERT, 1989. Vleermuizen (Chiroptera) en lintvormige landschapselementen; een overzicht van de huidige kennis van het belang van lintvormige landschapselementen voor vleermuizen. Lutra 32(1): 1-20.
OPDAM et al., 1986. Ecologie van kleine landschapselementen. RIN Leersum. 88 pp.

Paul Timmermans
Pensmarkt 16
5211 JT 's-Hertogenbosch

FIGUUR 23: DE MATE VAN ISOLATIE, 'S-HERTOGENBOSCH EN BREDA.

Figuur 1. De mate van isolatie; 's-Hertogenbosch en Breda.

VLEERMUISTELLINGEN IN WINTERKWARTIEREN 1988/1989 IN BELGIË

Naar aanleiding van "Vleermuistellingen in winterkwartieren 1988/1989 in Nederland" wordt eveneens een samenvatting weergegeven van de resultaten van alle (voor zover die bij ons binnenkwamen) vleermuistellingen uit de voorbije winterperiode.

Voor de winterperiode 1988/1989 werden voor het eerst censustellingen verzameld uit zowel Vlaanderen als Wallonië. Dit leverde een totaal op van 5555 overwinterende dieren, behorend tot minstens 12 verschillende soorten. Om een vergelijking mogelijk te maken met de overzichtgegevens uit Nederland, werd ook een onderverdeling gemaakt tussen mergelgroeven en overige objecten (zie tabel 1). Wegens het grote aantal niet gedetermineerde dieren, is het weinig zinvol om enige conclusies naar voren te brengen. Het feit dat een groot aantal dieren niet op naam werd gebracht, ligt hem in het feit dat in heel wat mergelgroeven de vleermuizen veel te hoog hingen om tot een zekere determinatie te komen.

Anderen verkozen het verstandiger

om geen soortenonderscheid te maken bij het doorsturen van hun gegevens omdat het daar meestal om objecten ging met heel wat zeldzame soorten. Wel zullen we trachten enige tendensen naar voren te brengen. De ingekorven vleermuis werd niet alleen in de mergelgroeven teruggevonden doch ook in fort en ijskelders, dit dankzij de uitstekend uitgevoerde beheerswerken. Ook komen er meer en meer waarnemingen binnen van franjestaarten; eigenaardig genoeg lijkt deze soort ook in Nederland vaker overwinterend aangetroffen te worden. De meer vleermuis wordt alleen in de noordelijke provincies overwinterend aangetroffen. Of er daar een verschuiving in de toekomst zal optreden, valt af te wachten. Opmerkelijk is ook de vondst van overwinterende Rosse vleermuizen: 6 ex. in een nestkast.

Eveneens werd een overzicht per provincie weergegeven (zie tabel 2), waar een bijkomend onderscheid gemaakt werd tussen het aantal onderzochte objecten en het aantal objecten met overwinterende vleermuizen per provincie.

De provincies Luik en Limburg zijn door de aanwezigheid van de mergelgroeven het rijkst aan overwinterende vleermuizen.

Aanvullend is het interessant te vermelden dat er twee forten waren met respectievelijk 357 en 578 exemplaren, waarbij deze beide objecten (door hun geringe oppervlak in vergelijking met de mergelgroeven) tot de vleermuisrijkste overwinteringsplaatsen van België gerekend kunnen worden. Het maximum aantal overwinterende dieren in een object betrof een mergelgroeve met 1160 overwinterende exemplaren.

Geïnteresseerden kunnen tellingslijst bij Alex Lefevre schriftelijk aanvragen, mits ze een postzegel bijvoegen.

A. Lefèvre
van Peltstraat 11
2018 Antwerpen (België)

V. van Caekenberghe
Universitaire Instelling Antwerpen
Departement Biologie
Universiteitsplein 1 2610 Wilrijk
(België)

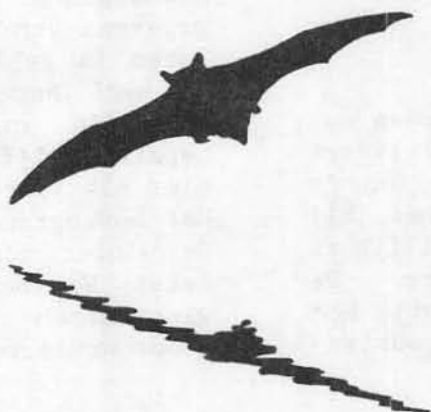
Literatuur

GLAS, G.H., 1989. Vleermuistellingen in winterkwartieren 1988/1989. Nieuwsbrief Vleermuis-werkgroep Nederland, no. 2, juli 1989, p. 6-8. Verklaring afkortingen:

mb = baardvleermuis
e = ingekorven vleermuis
n = franjestaart
M = vale vleermuis
d = watervleermuis
D = meervleermuis
pn = dwergvleermuis spec.
Es = laatvlieger
P = grootoorvleermuis sp.
i = niet gedetermineerde vleermuis

Soort	in 24 mergelgroeven		in 144 overige objecten	
	aantal	%	aantal	%
mb	224	7.6	435	16.6
e	9	0.3	31	1.2
n	37	1.3	116	4.4
M	52	1.8	0	0
d	496	16.9	1258	47.9
D	49	1.7	19	0.7
pn	12	0.4	44	1.7
Es	0	0	3	0.1
P	66	2.3	147	5.6
rest	0	0	8	0.3
i	1985	67.7	564	21.5
Totaal	2930		2625	

Tabel 1. Totaaloverzicht vleermuistellingen 1988/1989 in winterkwartieren.

prov.	Antw.	Bra.	Hai.	Lie.	Lim.	Lux.	Nam.	Oos.	Wes	België
onder- zochte objecten	18	10	6	19	21	12	13	31	47	177
objecten met vloer- muizen	15	9	4	16	15	7	11	21	40	138
i	89	4	105	1313	675	215	88	51	9	2549
mb	197	17	14	59	174	0	8	119	71	659
n	76	2	0	2	35	0	1	12	25	153
d	491	27	7	170	333	0	6	599	121	1754
D	5	0	0	13	36	0	0	14	0	68
pn	37	4	0	10	2	0	0	3	0	56
P	74	5	1	33	34	0	4	31	31	213
overige	28	1	0	41	20	0	0	7	6	103
Totaal	997	60	127	1641	1309	215	107	836	263	5555

Tabel 2. Overzicht telresultaten per provincie.

VLEERMUIZEN IN DE MAASTRICHTSE VESTINGWERKEN

Vanaf de jaren dertig worden veel Limburgse kalksteengroeven onderzocht op de aanwezigheid van vleermuizen. Naast deze groeven zijn er in Zuid-Limburg echter ook andere geschikte winterverblijven. Zo rees enkele jaren geleden de vraag of er in het fort Sint Pieter te Maastricht ook vleermuizen zouden overwinteren. In de winter van 1986-1987 werd een telling gehouden. In de daaropvolgende winters werden ook de vleermuizen in een deel van de Maastrichtse kazematten en in fort Willem geteld. In deze bijdrage vindt u een neerslag van de resultaten.

Werkwijze

De forten en kazematten werden met een klein aantal vrijwilligers doorzocht. De tellingen werden 's avonds uitgevoerd omdat het bij invallend daglicht vaak moeilijk is om de dieren op te sporen. De gevonden dieren werden bij het licht van zaklantaarns gedeter-

mineerd, zonder ze te verstoren.

Fort Sint Pieter

Fort Sint Pieter bestaat uit een bovengronds en een ondergronds gedeelte. Het bovengrondse deel is het fort zelf met de wenteltrap, die naar het ondergrondse deel leidt. Dit laatste is eigenlijk een vrijwel geïsoleerde uitloper van de Sint Pietersberggroeve. In de tabel zijn beide delen samengevoegd.

Bij de telling in februari 1987 vonden we in het ondergrondse deel drie vleermuizen, waaronder één bechstein's vleermuis. In januari 1988 troffen we er elf vleermuizen aan. Een jaar later waren er 21 dieren, waaronder weer een bechstein's vleermuis. Uit de gegevens van de afgelopen vijftien jaren is gebleken, dat deze soort in héél Nederland vrijwel altijd tot één exemplaar per winter beperkt blijft. Bovendien wordt ze niet elk jaar gevonden.

Het bovengrondse deel telden we in de winter van 1986-1987 voor het eerst. We troffen er toen achttien vleermuizen aan, waaronder drie grootoorvleermuizen. In de winter

van 1987-1988 telden we er 38, waaronder de dwergvleermuis. Deze toename is waarschijnlijk te danken aan de milde temperatuur van januari 1988. Bij een hoge temperatuur verschuilen de dieren zich waarschijnlijk minder diep in spleten en scheuren. In de winter van 1988-1989 was het aantal vleermuizen aanzienlijk gestegen, namelijk tot 59.

Fort Willem en de kazematten

De kazematten werden maar voor een klein deel geteld, namelijk vanaf bastion Holstein tot lunet Zeeland. Het overige deel van de kazematten is afgesloten.

In de bezochte gangen troffen we vijftien vleermuizen aan. De dieren hadden zich vrij regelmatig verspreid over de beschikbare ruimte. Veel vleermuizen hadden zich teruggetrokken tussen de voegen.

In fort Willem troffen we dertig dieren aan, waaronder een vrijhangende laatvlieger, dwergvleermuizen en een aantal gewone grootoorvleermuizen.

Alle gegevens zijn verwerkt in onderstaande tabel. Verspreid over drie winters werden tien soorten vleermuizen aangetroffen. Ruim de helft van het aantal dieren zijn watervleermuizen. Samen met andere gegevens komt hun percentage vrijwel overeen met dat van de kalksteengroeven. De grootoorvleermuis komt procentueel meer voor in de

vestingwerken dan in de groeven. De baardvleermuis komt weer meer in de groeven voor. Ook werd een aanzienlijke toename van de franjestaart in fort Sint Pieter geconstateerd. Van de andere soorten zijn de aantallen te laag om over de onderlinge verhoudingen ietste zeggen.

Samenvattend kunnen we stellen dat de beide forten en kazematten 's winters een aanzienlijk aantal vleermuizen herbergen. Er is zelfs een opmerkelijk grote soortenrijkdom. Hierdoor stijgt de waarde van de locaties qua flora en fauna nog meer. Het moet dan ook een streven zijn om die waarden te behouden of zelfs te verbeteren.

Met dank aan Stichting Maastricht Vestingstad, de VVV en diegenen die altijd -weer of geen weer- klaar staan om mee te tellen.

Dit artikel verscheen eerder in "Om de vesting", 4e jrg. nr.1, 1989.

*Jos Cobben & Walter van der Coelen
Mockeborg 44
6228 CR Maastricht*

Verklaring der afkortingen:

i = indeterminabel
Mb = baardvleermuis
Me = ingekorven vleermuis
Mn = franjestaart
Mbe = bechstein's vleermuis
Md = watervleermuis
Mda = meervleermuis
Pi = dwergvleermuis
Ep = laatvlieger
Pa = gewone grootoor
Pas = grijze grootoor

Datum	i	Mb	Me	Mn	Mbe	Md	Mda	Pi	Ep	Pa	Pas	Totaal
FSP												
09-02-87	2	1	1	1	1	10	2	-	-	3	-	21
27-01-88	5	6	-	5	1	26	2	1	-	2	1	49
17-02-89	10	7	1	14	1	46	1	-	-	-	-	80
KZ												
10-02-88	3	1	-	-	-	6	-	-	-	5	-	15
22-02-89	2	3	-	-	-	6	-	-	-	4	-	15
FW												
19-02-88	2	3	-	-	-	16	-	3	1	5	-	30
01-03-89	1	-	-	1	-	23	-	1	-	6	-	32

Tabel 1. Aantal vleermuizen (soorten) per object; FSP=Fort Sint Pieter, KZ=Kazematten, FW=Fort Willem

VLEERMUISKASTEN IN DE KOP VAN NOORD-HOLLAND

Als aanvulling op het stukje van Joost Verbeek in de vorige Nieuwsbrief, over het ophangen van een honderdtal houtbetonvleermuiskasten in West-Friesland, wil ik een soortgelijke actie onder de aandacht brengen, waaruit blijkt dat met een minimum aan kosten toch een paar leuke zaken verwezenlijkt hebben kunnen worden.

Landschap

De kop van Noord-Holland (het betreft hier het gebied boven de lijn Schagen - Middenmeer) is arm aan voor vleermuizen geschikte biotopen. Het landschap is open en er is sprake van zeer weinig ononderbroken lintvormige landschapselementen, die bepaalde wel geschikte biotopen (o.a. enkele eendekooien) met elkaar zouden kunnen verbinden. Door het vele water dat er in deze streek te vinden is, o.a. in de vorm van kanalen, brede vaarten en oude kreken, is het gebied wel geschikt voor meervleermuizen. Deze soort heeft in de buurt van Wieringerwaard een flinke kolonie, maar wordt in dit stukje verder buiten beschouwing gelaten.

Idee

Toen ondergetekende, in de zomer van 1987, achter een klein plaatje hardboord in een bouwvallig schuurtje in een eendekooi van het Noord-Hollandslandschap bij 't Zand, een viertal volwassen vrouwtjes van de gewone grootoorvleermuis aantrof, heb ik met de Stichting Vrijwillig Landschapsbeheer in Den Helder, het plan opgevat langs wegen, slootjes met bomen en in geschikte biotopen vleermuiskasten op te hangen, om het klaarblijkelijk groot tekort aan holle ruimten enigszins te verminderen. Dit laatste voornamelijk met het oog op het voorkomen van de gewone grootoor- en ruige dwerg-

vleermuis in de omgeving.

Model Ridder

De eerste kasten (model Ridder, brochure CRM in samenwerking met het lab. voor Zoölogische Oecologie en Taxonomie in Utrecht) zijn door een vrijwilliger in elkaar gezet uit sloophout en in het voorjaar van 1988 in de eerder genoemde eendekooi opgehangen. De kasten werden niet geschilderd, zodat het hout door weersinvloeden snel dezelfde groenige kleur zou krijgen als de stammen van de bomen waarop ze werden aangebracht. Er zijn in totaal honderd kasten gemaakt, waarvan de laatsten in augustus van dit jaar zijn opgehangen.

Reacties

De mensen aan wie gevraagd werd of er aan een boom op hun terrein één of meer kasten opgehangen mochten worden, reageerden zonder uitzondering positief. Er kwamen veel vragen, wat voor ons aanleiding vormde in plaatselijke dagbladen en huis aan huis krantjes informatie te geven over het doel van de kasten en de eisen die vleermuizen aan het landschap stellen. Natuurlijk hopen we dat de kasten gebruikt zullen gaan worden. Zoniet, dan blijkt uit de medewerking die we ondervonden hebben dat er in de kop van Noord-Holland veel mensen zijn die vleermuizen een warm hart toedragen.

Literatuur

Verbeek, J. 1989.
CRM

Jan Boshamer
Vogelzand 4250
1788 MP Den Helder

HET REILEN EN ZEILEN VAN DE LAATVLIEGERS VAN MUIDEN

Eerst de dwergvlieren

Om te beginnen vermeld ik wat over de dwergvleermuizen onder mijn dak op Singelstraat 21 d. De eerste keer telde ik 81 stuks, op 29 mei 1989. Het hoogste aantal dat ik geteld heb was 92 stuks op 2 juni 1989. Na een veelbelovende start was het echter al snel uit met de pret: op 10 juni waren de dames verdwenen. Daarna heb ik geen dwergvleermuizenkolonie van die grootte meer gezien in de stad. Helaas, wat zou ik verkeerd hebben gedaan? Waren de voegen niet mooi afgewerkt, kriebelde het isolatiemateriaal dat tegen de binnenmuur zit te erg, of was het niet schoon genoeg voor een kraamkamer?

De laatvliegers ontdekt

Maar goed, ik zou iets schrijven over de kolonie laatvliegers. Het begon allemaal op de vroege ochtend van 8 juni om 04.15 uur, in de wijk noordwest (zie kaart). Ik zag één laatvlieger rondvliegen, na enige tijd zag ik waar hij naar binnen wilde, en ja hoor: op nr. 17 ging de laatvlieger naar binnen. Op 9 juni wilde ik vroeg opstaan, maar ik heb me verslapen: na veel gehaast was ik er om 04.00 uur, zodat ik nog juist drie laatvliegers naar binnen zag gaan. Ook op 11 juni was ik niet erg op tijd (03.55 uur), hoewel de eerste laatvlieger pas om 04.10 uur kwam. De laatste vloog naar binnen om 04.37 uur, in totaal betrof het 16 beesten. Wat is dat een mooi gezicht, al die rondzwerrende laatvliegers, vooral als het schemert zie je dat het licht door de vlieghuid heen schijnt.

Isolatie

Op 11 juni ben ik ook naar de bewoners van nr. 17 geweest en heb ze verteld wat ik ontdekt heb. Dat

vond ik best wel spannend, want hoe zouden ze reageren? Misschien bel len ze wel de gemeentelijke verdelingsdienst op. Maar na er een tijdje over nagedacht te hebben vond ik de mogelijke voordelen (voor mezelf en de laatvliegers) groter dan de nadelen. Via educatieve informatie aan de mensen kunnen ze de kolonies in bescherming nemen. Uiteindelijk stonden de bewoners verbaasd te luisteren en vonden het hartstikke leuk. Ze vertelden me dat bij de meeste woningen de spouwmuren vol zijn gespoten met isolatie-materiaal. Je hebt echter de keus om dit al dan niet te laten doen en zij deden het niet, gelukkig. Later ben ik naar de woningbouwvereniging gegaan om de adressen van de niet geïsoleerde woningen te vragen.

Dagboek

Bij de kolonie bleek trouwens 's avonds de eerste laatvlieger om 22.27 uur uit te vliegen, terwijl de laatste dit om 22.50 uur deed. In totaal ging het om 17 exemplaren.

15 juni: vanavond zou ik Guido Keijl en Simon Wellinga de laatvliegers op nr. 17 laten zien; nu kwam er echter geen een uit (wel vlogen er twee beesten langs). We zijn de kant op gelopen waar ze vandaan kwamen en liepen meneer de Jong tegen het lijf, die vroeg wat we aan het doen waren. Na onze uitleg vertelde hij, alsof het de gewoonste zaak van de wereld was, dat zijn vrouw van de week om 04.00 uur een heleboel vleermuizen rond had zien vliegen boven huisnummer 34. Zouden ze daar zitten? Thuis snel gekeken op de lijst van niet geïsoleerde woningen en inderdaad: nummer 34 is niet geïsoleerd.

18 juni: verdorie, ik moet maar een goede wekker kopen. Ik stond al weer te laat op en arriveerde pas om 04.00 uur bij de kolonie. Het laatste exemplaar vloog naar binnen om 04.25 uur, in totaal waren er twaalf laatvliegers. Op 19 juni

telde Simon Wellinga de kolonie op nr. 34. De eerste vloog om 22.45 uur uit, de laatste om 23.05 uur (totaal: 32 Laatvliegers). De volgende dag zag mijn moeder de dieren weer naar binnen vliegen, evenals de dag daarna. Helaas heeft ze ze niet geteld.

23 juni: samen met Simon gekeken op nr. 34, maar er kwam niks uit. Wel vloog één laatvlieger langs. Ze zijn weer verhuisd, maar waar naar toe? Twee dagen later gingen we op zoek naar kraamkolonies, samen met de jongens van regio Amsterdam. We hebben de hele stad uitgekamd en zie, vlakbij nr. 34 komen we de laatvliegerkolonie weer tegen. Op nr. 14 huizen 26 laatvliegers en op nr. 35 vier exemplaren. En ook deze huizen staan op de lijst van niet geïsoleerde woningen!

25 juni: samen met Erik Wassen hebben we de uitvliegende laatvliegers geteld van 21.45 tot 22.15 uur. Op nr. 35 vier beesten, op nr. 14 28 exemplaren.

26 juni: ik dacht, als je met zoveel vleermuisliefhebbers door de stad hebt gelopen, kun je niks gemist hebben. Dat kon ik dus mooi op mijn buik schrijven, want een familie op nr. 11 zag al twee weken vleermuizen uit de spouwmuur vliegen. Ik er op af: 23 dwergvleermuizen. Over deze kolonie zal ik maar niet teveel uitweiden. Ik ben er verschillende keren geweest en op 5 juli telde ik er 40 exemplaren. Zijn het misschien de dwergvleermuizen uit mijn huis en zo ja, waar zijn dan die andere 52 dieren gebleven? Ook dit zal ik wel nooit te weten komen.

1 juli: de eerste laatvlieger op nr. 14 om 22.31 uur, totaal 27 beesten. Vijf dagen later belden de bewoners van nr. 17 dolenthousiast op om te melden dat de laatvliegers er weer waren. Op 11 juli vloog daar de eerste uit om 22.30 uur, de laatste om 23.25 uur (totaal 33 laatvliegers).

Tot slot

In totaal ben ik 61 keer op pad geweest; na 22 juli heb ik geen waarnemingen meer kunnen verrichten. Samen met de regio Amsterdam gaan we bezien wat we volgend jaar kunnen doen met deze Muidense vleermuizen.

Tot slot heb ik volgens mij de jongste medewerker van het Vleermuis Atlas Project: Ronald Helder, 13 jaar. Hij heeft mij diverse keren opgehaald om me te laten zien waar hij vleermuizen zag vliegen.

Teunis van der Zee
Singelstraat 21 d
1398 BM Muiden

EKSTER VALT DWERGVLEERMUIS AAN

Toen wij (Arjan Boonman, Ruud van der Mark en ikzelf) tijdens de nationale vogeltrekdag op 8 oktober, aan het trektellen waren in Bilthoven, werd omstreeks 12:00 uur plotseling mijn aandacht getrokken door een klein fladderend beestje dat meteen weer achter de bomen verdween.

Een moment dacht ik na over wat het geweest kon zijn, toen het plotseling weer achter de bomen tevoorschijn kwam.

Ditmaal kwam hij recht boven ons vliegen, zodat het dan ook duidelijk te zien was dat het om een dwergvleermuis spec. ging.

Enkele seconden later dook er eveneens een ekster op die meteen een duikvlucht uitoefende op de dwergvleermuis.

We hebben dit spektakel meerdere malen kunnen zien totdat de dwergvleermuis weer achter de bomen verdween.

Een mogelijke oorzaak van dit verschijnsel kan zijn dat de dwergvleermuis verstoord was tijdens zijn slaap en op zoek ging naar een nieuwe slaappleats waarbij hij opgemerkt werd door de ekster die wel trek had in een dwergvleermuis.

Als iemand hiervoor een andere ver-

klaring heeft dan hoor ik dat graag even.

Martijn Boonman
Prof. H. de Vrieslaan 47
3571 GG Utrecht.
tel:030-716529

ENIGE OECOLOGISCHE ASPECTEN BETREFFENDE KOLONIES VAN DE GEWONE DWERGVLEERMUIS (Pipistrellus pipistrellus)

Tijdens een vleermuisinventarisatie op landgoed Terworm (Limburg), atlasblok 62-13-35/45, in de periode van 25 juli tot en met 18 augustus 1988, werd er op 26 juli een beuk gevonden waaruit, volgens de huidige determinatie-kenmerken, 15 gewone dwergvleermuizen vlogen (le Noble, 1988). De dieren werden gedetermineerd met een geijkte QMC-mini batdetector. Met de batdetector waren 'natte' tikken hoorbaar op 50 kHz. Boven de 60 kHz gingen deze over in 'droge' tikken. Beneden de 40 kHz nam ik niets meer waar en de frequentie waarbij de 'tie diep' geluiden overgingen in 'twiet' toontjes bedroeg 45 kHz. Het ritme was vrij snel en het laatvliegerachtige ontbrak. Gezien het feit dat er afwijkende waarnemingen van ruige dwergvleermuizen bekend zijn, werd besloten de waarneming te laten verifiëren door andere vleermuisonderzoekers. Op de excursie van 10 augustus 1988 bevestigden ook W. Vergoossen en S. Jansen, met een geijkte QMC-mini batdetector de aanwezigheid van de gewone dwergvleermuis. De kolonie werd gevonden op 26 juli en bij de avondtelling werden 21 uitvliegers waargenomen. Het uitvlieggat bevindt zich op ca. 10 m hoogte en is gericht op het noorden. Op 27 juli werden 8 uitvliegers geteld maar een deel van de kolonie was naar een naburige beuk verhuisd (op 7 m afstand). Op 10 augustus bevond zich vrijwel de gehele kolonie in de nieuwe boom. Op de ochtend van 17 augustus bleek de kolonie geheel uit elkaar te zijn gevallen en ver-

deeld over minstens drie naburige bomen verspreid te zitten.

Voor zover bekend, is dit voor Nederland een nieuwe verblijfplaats voor de gewone dwergvleermuis. Uit het buitenland echter, bijv. Zweden, zijn er kraamkolonies in bomen bekend. Het is gezien de relatief vrij late waarnemingsdatum niet duidelijk of het op Terworm daadwerkelijk een kraamkolonie betreft. Voor meer zekerheid zouden dieren afgevangen kunnen worden maar dat is niet gebeurd. Ten aanzien van het inventariseren van roepende man-netjes in het najaar kan nu wel enige terughoudendheid in acht worden genomen bij de stelling dat roepende dwergvleermuizen in een boom altijd ruige dwergvleermuizen zijn. Om eindeloos speculeren in de toekomst te voorkomen, zou dit nader onderzocht moeten worden waarbij het hanteren van dieren onvermijdelijk zal zijn.

Een tweede interessante waarneming werd gedaan tijdens het vleermuisinventarisatiekamp in het Westelijk Mergelland (zie elders in dit nummer). Zo werd in het centrum van het dorp Eysden, atlasblok 61-48-13, op 5 juli 1989 een kolonie gewone dwergvleermuizen in een spouwmuur gevonden die gemengd was met tenminste 7 grootoor (Plecotus spec.) vleermuizen. In totaal waren er in de kolonie 53 gewone dwergvleermuizen, 7 grootoren en 4 ongedetermineerde dieren aanwezig. Aan de hand van bat-detector geluiden kan nog geen onderscheid tussen beide grootoor soorten gemaakt worden. De uitvliegende vleermuizen werden daarom met een verrekijker bekeken maar kenmerken als pigmentatie van de tragus en kleur van de snuit waren bij de slechte licht-

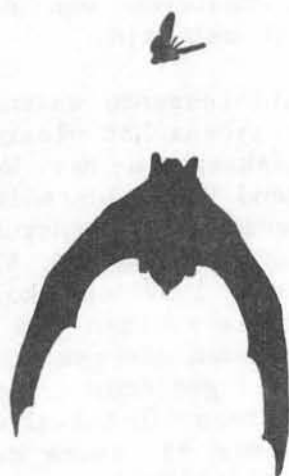

condities niet waarneembaar zodat helaas geen onderscheid gemaakt kon worden tussen *P. auritus* en *P. austriacus*. Uit vondsten van dode dieren op kerkzolders in de omgeving (Van Westreenen & Van der Coelen, 1982), is het voorkomen van beide soorten vastgesteld zodat ook geen uitspraak kan worden gedaan over de waarschijnlijkheid van een der beide soorten.

NOBLE, F. 1e, 1988. Vleermuizen op Landgoed Terworm (Limburg). *De Bosmuis* 26, 1 (1988): Pag. 52-59.

VERGOOSSEN, W., 1987. Afwijkende waarneming? Eerste nieuwsbrief Vleermuis Atlasproject: pag. 9.

WESTREENEN, F.S. van, W. van der COELEN, 1982. *Natuur Historisch Maandblad*, 71 (6/7): 121-126.

PUBLICATIES

FLEDERMAUS-ANZEIGER. No. 20, september 1989. Officieel mededelingenblad van de Koordinationsstelle Ost für Fledermausschutz, Zürich, Zwitserland.

Fledermäuse und Burgruinen. Wo verstecken sich unsere Fledermäuse tagsüber?

Hoofdredacteur Dr. Stutz geeft in dit inleidende artikel een informatief overzicht van de dagverblijfplaatsen van de in Zwitserland voorkomende vleermuissoorten. Hij constateert dat hoefijzerneuzen, vale vleermuis en de beide soorten grootoorvleermuizen bij voorkeur onderdak zoeken in ruime zolders van oude gebouwen, terwijl dwergvleermuizen zich vaak ophouden in enge ruimten (spouwmuren, spleten e.d.) aan de buitenkant van vaak nieuwe gebouwen. Het kan in deze schuilplaatsen overdag, als de zon er op staat, vaak erg warm en droog worden. Volgens Stutz bivakkeren in soortgelijke ruimten ook nathusius' dwergvleermuis, tweekleurig vleermuis, rosse vleermuis en bosvleermuis. In het artikel wordt gefilosofeerd over de plaatsen waar vleermuizen onderdak vonden voordat er gebouwen bestonden. Tenslotte wordt duidelijk gemaakt dat de achteruitgang van de inheemse vleermuizen ongetwijfeld ten dele veroorzaakt wordt door de vernietiging van talloze verblijfplaatsen in gebouwen en holle bomen.

Fledermausschutz in England. Verslag van de bijeenkomst van alle Engelse Bat Groups in Liverpool (8-10 september 1989). Hopelijk is Peter Lina, die deze conferentie van vrijwel alle Engelse vleermuiswerkers ook bijwoonde, in de volgende Nieuwsbrief in staat om ons inzicht te verschaffen in deze belangrijke Engelse vleermuisactiviteit!

Pflege von Fledermausfindelkindern.
In deze korte bijdrage vertelt Sandra Gloor op amusante wijze over het werk van een groep pleegvaders en -moeders die dit jaar de verzorging van de jonge vleermuizen die bij het verzorgingsstation binnen worden gebracht voor hun rekening maken. Elke pleegouder kreeg één of twee zuigelingen mee naar huis. De meeste pleegouders droegen hun pleegkinderen in een buidel tje om de hals zodat de zuigelingen regelmatig op gezette tijden verzorgd en gevoed konden worden. De voerseances veroorzaakten vaak de nodige consternatie en verbazing bij toevallige toeschouwers. Van de 28 verpleegde zuigelingen konden er 13 in leven worden gehouden.

Übung macht den Meister.

Verslag van de in juli van dit jaar door deskundigen van de Universiteit van Zürich georganiseerde cursus veldbiologisch vleermuisonderzoek. Vanuit het Johannieter Padvindershuis te Reiden (Canton Luzern) verkenden 14 biologiestudenten onder deskundige leiding de omgeving. In het veld leerden ze het gebruik van mistnetten kennen en werden ze geconfronteerd met de voor- en nadelen van deze vangmethode. Ook konden ze de theoretische kennis die ze tijdens het volgen van de colleges over vleermuizen hadden opgedaan in de praktijk toepassen. De nadruk werd hierbij gelegd op de determinatie van gevangen dieren. Het zal iedereen duidelijk zijn dat een soortgelijke cursus in Nederland, gezien onze wettelijke voorschriften, een duidelijk ander karakter zou hebben. Toch is het zeer stimulerend om er kennis van te nemen hoe onze Zwitserse collega's de eerste schreden zetten op het moeilijke pad van het vleermuisonderzoek.

A.M. Voûte

Dieuwke Winsemius

Hallo vleermuis! Hoor je mij?

Illustraties Kees van Scherpenzeel
La Rivière en Voorhoeve, Kampen,
1989, 112 pag.

ISBN 90 6084 694 X, prijs
f 19,90.

Dit boekje van mevrouw Winsemius over het leven van inheemse vleermuizen, kan ik in grote lijnen aanbevelen voor kinderen tot een jaar of tien. Het brengt de vleermuisbeschermingsgedachte op originele en stimulerende manier voor het voetlicht. Het was ook een goede gedachte het werkje te besluiten met de bouwtekening van de oorspronkelijk door Ronald Ridder ontworpen vleermuiskast en met een bouwschema van een leuke vleermuismobile.

Er is echter ook wel het een en ander op het boek aan te merken. Mijn meest fundamentele bedenkingen betreffen het vreemde verhaal over een walkman waarmee de hoofdfiguur uit het boek, Sander, contact onderhoudt met vleermuizen. Hij hoort ze dus niet alleen, maar kan soms ook via dit instrument met ze spreken. Waarom deze aperte onwaarheid, als het gebruik van de vleermuisdetector, die wat uiterlijk betreft wel wat op een walkman lijkt, al mogelijkheden biedt om een verhaal omheen te borduren? De schrijfster had de vleermuisdetector kunnen aangrijpen om veel facetten van het vleermuisleven duidelijk te maken.

Een ander probleem doet zich voor bij de verzorging van een zieke vleermuis. Afgezien van het feit dat dit in principe niet geoorloofd is, wordt er gesproken over het drenken van het dier met behulp van een rietje. Dit lijkt mij een gevaarlijke methode. Kinderen kunnen, als ze ooit een vleermuis op deze manier te drinken zouden willen geven, de inhoud van het rietje in hun mond krijgen. Ook kunnen ze per ongeluk het rietje omdraaien en zich zo besmetten. Beter is het om een druppeltje water aan een luci-

ferhoutje tegen de bek van het dier te houden. Deze heeft dan snel genoeg in de gaten dat er wat te drinken valt. Kleinere onvolkomenheden zijn het onjuiste uitgangspunt dat "de" vleermuizen uit Noord-Nederland in de mergelgroeven in Zuid-Limburg overwinteren en de mededeling dat kraamkolonies zich in onderaardse ruimten in een geluidswal gevestigd zouden hebben. Deze vochtige, koude verblijfplaatsen zijn vrijwel alleen geschikt als winterverblijfplaatsen. Tenslotte is het jammer dat de tekst hier en daar ontsierd wordt door mededelingen over de vleugelspanning, i.p.v. -spanwijdte, over kolonies van duizenden dieren, over vleermuisnesten, over de tragus als gehoororgaan, vleermuizen in dakgoten, libellenetende vleermuizen, geheimzinnige alarm-systemen in de Cannerberggroeve en door de wat povere illustraties van de hand van Van Scherpenzeel. De tekening op de band belooft veel maar dekt wat betreft de afbeelding een weinig indrukwekkende lading. Ik denk dat er onder de Nederlandse vleermuisliefhebbers wel geïnteresseerden te vinden zijn die de verluuchting van het boek op een meer verantwoorde manier voor hun rekening zouden willen nemen. Ondanks deze kritiek wil ik toch eindigen met woorden van waardering voor dit boekje dat, weliswaar niet op geheel vlekkeloze manier, de bescherming van de ons zo na aan het hart liggende diergroep op geheel eigen wijze onder de aandacht van kinderen brengt.

A.M. Voûte

TRAFOSTATIONEN WERDEN "FLEDERMAUS-HOTELS"

Zu Nist- und Wohnplätzen für Fledermäuse und Eulen sollen in Nord- und Ostbayern künftig ausgemusterte Transformatorenstationen umgebaut werden. Durch die verstärkte unterirdische Verkabelung wurden zahlreiche dieser vielfach in freiem

Gelände stehenden rund 16000 Versorgungsbauwerke in den nächsten Jahren funktionslos, erklärte ein Sprecher der Ost-bayerischen Energieversorgung (OBAG). Zumindest zehn der überflüssig gewordenen, mehrstöckigen Trafotürme liessen sich davon pro Jahr sowohl aufgrund ihres Bauzustandes wie ihrer Lage in Unterkünfte für seltene Tierarten verwandeln, meint das Unternehmen. In einem Modellvorhaben unter Regie des "Vereins zum Schutz wertvoller Landschaftsbestandteile in der Oberpfalz" werden zur Zeit in einem ersten Objekt nahe Schaggenhofen bei Regensburg auf vier Ebenen Nist- und Wohnplätze für Fledermäuse, Schleiereulen, Singvögel, Reptilien, Igel und Amphibien eingerichtet.

Uit: "Die Pirsch", een Duits jacht-tijdschrift.

Willem Vergoossen
Hulststraat 20
6101 MG Echt

HONDSOLLE VLEERMUIZEN

CUSCO- In het mijnstadje Choque in het zuidoosten van Peru zijn zestig mensen gestorven aan hondsolheid na te zijn gebeten door vleermuizen. Een zegsman zei dat in totaal ongeveer 900 mensen vleermuisbeten opliepen. Volgens hem heeft de landelijke gezondheidsdienst in Lima inmiddels zo'n 11.000 doses met anti-rabiësvaccin naar het plaatsje gestuurd. De "gigantische en angst-aanjagende" dieren oefenen een ware terreur uit onder de 3.000 inwoners van Choque, aldus de zegsman. Hij voegde daaraan toe dat in velen in paniek naar Cusco zijn gevlucht, na berichten dat de "vampiers van Choque" zich in leven houden met "menselijk bloed".

Uit: Nieuwsblad van het Noorden, 19 oktober 1989.

GELUIDSWAL VOOR VLEERMUIZEN

Telegraaf, 25-10-89

STUIFZAND - De komende winter kunnen Drentse vleermuizen hun intrek nemen in een soort 5-sterrenhotel in het dorpje stuifzand. Sloper en puinbreker Jan Bork (44) is druk bezig met de bouw van een geluidswal, waarin honderden van deze gevleugelde insecteneters hun winterslaap kunnen doorbrengen. Voor de aanleg van de wal gebruikt Bork de fundamente van een hotel, dat onder zijn slopershamer is gevallen. In de geluidswal komt een 100 meter lange gang, waarop kamers van één bij drie meter uitkomen. Erover gooit hij een laag grond van 5 meter.

In de wal heerst een constante temperatuur van 7 a 8 graden en een hoge luchtvochtigheid. De dieren kunnen binnenkomen door een spleet. Het vleermuizenbouwsel is een onderdeel van een driehonderd meter lange geluidswal, die rondom het sloopbedrijf wordt aangelegd om omwonenden te beschermen tegen lawaai.

Voûte

VLEERMUIZEN

Met het hondsdolheidsvirus besmette vleermuizen zijn verantwoordelijk voor de dood van op zijn minst 23 goudzoekers in het zuidoosten van Peru. De besmette dieren vielen de arbeiders in de goudmijn onverhoeds aan. Meer dan 100 mensen die vleermuisbeten opliepen doken onder in dorpen en stadjes in de omgeving. Omdat die mensen zich onttrekken aan medische behandeling en omdat

het zeer waarschijnlijk is dat de vleermuizen ook talloze in het wild levende dieren hebben aangevallen, zijn de Peruaanse autoriteiten nu zeer benauwd dat een epidemie van hondsdolheid zich over het hele land zal uitspreiden.

Uit: Parool

Hoe genuanceerde berichtgeving in Nederlandse kranten kan bijdragen aan het voorkomen van hysterie in Nederland - Redactie

MEDEDELINGEN

OPROEP! VOOR VLEERMUISWAARNEMINGEN
VAN DE WADDENEILANDEN

In het kader van het inventariseren van vleermuizen in gebieden van Staatsbosbeheer ben ik deze zomer en dit najaar op Terschelling geweest. Ondanks intensief bemonsteren van een groot deel van het eiland heb ik slechts enkele vleermuizen aangetroffen en twee soorten (namelijk laatvlieger en ruige dwergvleermuis). Dit was juist wat ik niet had verwacht; ik dacht namelijk of veel vleermuizen (een populatie) of geen vleermuizen aan te treffen. Door toevallige bezoeken van andere mensen met detectors op het eiland bleken toch weer enkele nieuwe gegevens aan de inventarisatie toegevoegd te kunnen worden. Er is mij tevens gebleken dat de Waddeneilanden geregeld bezocht worden door mensen met bat-detectors. Omdat in veel gevallen geen vleermuizen werden waargenomen, worden deze gegevens vaak niet doorgegeven en bestaat de kans dat zij verloren gaan. Daarom wil ik iedereen vragen die een Waddeneiland heeft bezocht en er met een detector heeft rondgelopen mij schriftelijk/telefonisch het volgende door te geven.

Welk eiland en welk deel van het eiland is onderzocht (liefst op een kaartje)? Datum en tijd van bezoek, weersomstandigheden en eventuele resultaten (ook wanneer er geen vleermuizen zijn waargenomen!). Van R. de Wijs, K. Kapteyn, H. Hollander en L. Schmahl heb ik reeds gegevens ontvangen. Ook andere vleermuis-meldingen, behalve met behulp van de detector, zijn uiteraad welkom. Bij voorbaat dank!

Kees Mostert
Palamedesstraat 74
2612 XS Delft
015-145073

In 1986 werd voor het eerst, naar voorbeeld van landen als Engeland en Polen, begonnen met de organisatie van een Universitaire wetenschapsweek voor kinderen van 16-jaar. Deze zogenaamde Nationale Wetenschapsweek werd een succes. Sinds 1986 wordt hij bij toerbeurt georganiseerd door een der Nederlandse universiteiten. Tijdens deze jaarlijks weerkerende manifestatie kunnen middelbare scholieren kennismaken met het universitaire bedrijf in een van de deelnemende onderwijsinstellingen. Dit jaar was de R.U. Groningen aan de beurt.

Om ook jongere kinderen iets van de sfeer van universitair onderzoek en -onderwijs te laten proeven, werd dit jaar voor het eerst door de R.U. Utrecht aan de hoogste klassen van de basisschool een eenvoudig kennismakings-programma aangeboden. Vijf en dertig scholen reageerden positief op het voorstel om mee te doen aan een kennismakingsproject. Onder verantwoordelijkheid van het Universiteitsmuseum van de R.U. Utrecht organiseerde Zomer Bruijn en ik een vleermuisbeschermingsproject voor de hoogste klas van de Chr. O.L. school "De Lage Engh" in Bunnik bij Utrecht. Dit project bestond uit acht onderdelen, verspreid over het zomer- en herfstseizoen 1989. Het belangrijkste onderdeel daarvan vormde het maken van vleermuiskasten. Alle kinderen, 25 in getal, maakten hun eigen vleermuiskast. De kasten waren door Zomer als bouw-pakket voorbereid.

Voorts bestond het programma uit:

- een avondwandeling in het bos Amelisweerd. Tijdens deze wandeling werden watervleermuis, rosse vleermuis en dwergvleermuis gezien en gehoord (vleermuisdetector)
- een bezoek aan de vleermuistoonstelling van het Universiteitsmuseum
- een schoolles voor de zesdeklassers
- een vleermuislezing voor de

oudercommissie van de school

- een rondleiding door het fort Rhijnauwen (Staatsbosbeheer) ter demonstratie van een belangrijk vleermuiswinterverblijf
- een afsluiting van het project op school. Hierbij kregen alle deelnemende kinderen een T-shirt met opdruk (zie afbeelding).
- het gemeenschappelijk ophangen van de kasten in het bos Amelisweerd. De kinderen weten nu waar hun genummerde kasten in het bos hangen.

Over het geheel genomen was het een project, waaraan door allen (kinderen, onderwijzers, projectleiders, ambtenaren van de Gemeente Utrecht en Staatsbosbeheer) met groot enthousiasme werd deelgenomen. Hoewel het totale programma meer tijd en inspanning heeft gekost dan wij ons van tevoren hebben gerealiseerd, zijn wij er van overtuigd dat de energie die in het programma werd gestoken dubbel en dwars tot zijn recht is gekomen. We hebben sterk de indruk dat het belang van de vleermuisbescherming duidelijk bij de kinderen, maar ook bij hun ouders en de leerkrachten is overgekomen. Ook de autoriteiten, die belast zijn met het beheer van het bos Amelisweerd en het fort Rhijnauwen zijn er van overtuigd dat de relatie tussen de vleermuizen en deze waardevolle natuurterreinen bij de schooljeugd zoveel bekendheid heeft gekregen, dat deze zich in de toekomst meer gemotiveerd voor de bescherming daarvan zal inzetten. Het is verheugend dat een van de betrokken ouders het project reeds heeft aangegerepen om het bij haar eigen opleiding (moeder-MAVO) te benutten.

A.M. Voûte

De Lage Engh

12 oktober 1989

BAT SUPPORT FUND FOR EASTERN EUROPE (BSFFEE)

Diegenen onder de lezers van de Nieuwsbrief die op enigerlei wijze contacten hebben (gehad) met collega's in Oost-Europa hebben daarbij ongetwijfeld vastgesteld dat zowel beroeps- als amateurvleermuisonderzoekers daar vaak enorme moeite hebben om ook maar het minimaal voor hun onderzoek benodigde materiaal (vleermuisdetectors, vakliteratuur etc.) aan te schaffen. Wanneer dergelijke materialen in Oosteuropese landen worden aangeschaft, moeten deze betaald worden met harde westerse valuta, zoals US-dollars, Engelse ponden of Westduitse marken. In het algemeen zijn onze Oosteuropese collega's niet in de gelegenheid om over deze valuta te beschikken. Ook de recente ontwikkelingen in de meeste oostbloklanden zullen hierin voorlopig geen verandering brengen.

Daarom werd in 1987 besloten een hulpfonds (het BSFFEE) op te richten om beroeps- en amateurvleermuisonderzoekers in Oost-Europa te voorzien van tenminste het voor hun onderzoek noodzakelijke basismateriaal. Een comité, bestaande uit Prof. Dr. I. Ahlen (Zweden), Dr. H.J. Baagoe (Denemarken), P.H.C. Lina (Nederland), Prof. Dr. G. Neuweiler (West-Duitsland) en Prof. Dr. P.A. Racey (Groot-Brittannië), heeft op zich genomen om gelden voor het BSFFEE te werven en zal dit fonds ook beheren. Het comité beoordeelt eveneens de aanvragen uit Oost-Europa.

Sinds de oprichting van het BSFFEE heeft het comité aan circa 20 Oosteuropese vleermuisonderzoekers materiaal kunnen verstrekken. Dit is vooral te danken geweest aan veel vleermuisonderzoekers in Groot-Brittannië. Een destijds gedane oproep aan Nederlandse vleermuiswerkers voor hulp aan het BSFFEE heeft echter niet het verwachte resultaat opgeleverd. Derhalve worden de lezers van deze

Nieuwsbrief gevraagd alsnog hun Oosteuropese collega's hulp te bieden door overschrijving van een gift op postrekening 5.325.724 ten name van de Stichting Vleermuis-Onderzoek te Leiden, onder vermelding van "gift BSFFEE". Elk bedrag, hoe gering dan ook, is bijzonder welkom.

Te zijner tijd zullen de resultaten in de Nieuwsbrief worden gepubliceerd.

Het BSFFEE-comité

Schema's voor Zelfbouw Detectors

Reeds lang voordat er van een Vleermuis Atlasproject sprake was circuleerden er, in electronica-tijdschriften en onder "vleermuis-freaks", schema's voor het zelfbouwen van bat-detectors. Veelal erg "primitieve" schema's. Er zullen dus ook heel wat bad-detectors zijn gebouwd, waarmee enige tijd naar rammelende sleutelbossen is geluisterd, om vervolgens in het zelfbouw museum van de electronica-hobbyist te worden opgenomen.

In enkele gevallen, waar het echt in vleermuizen geïnteresseerde personen betrof, is geprobeerd om ook daadwerkelijk vleermuizen te horen te krijgen. Het zijn deze "vleermuisfreaks" geweest, zowel in het buitenland als in Nederland, die aanleiding gaven tot de ontwikkeling van mini bat-detectors.

Sommigen stelden zich hiermee niet tevreden. Of omdat men de mini's te duur vond, of omdat men gewoon graag zelf een goed werkende detector wilde bouwen, werd er verder gebouwd en verder ontwikkeld en ontstonden er goed bruikbare schema's voor zelfbouw. In feite is dat proces van "verder ontwikkelen" nog steeds in volle gang, zowel bij de professionele bouwers, als bij de zelfbouwers.

Vanuit de gedachte dat elke detector er een is, heb ik de afgelopen twee jaar aan ieder die erom vroeg zo'n goed bruikbaar schema voor

zelfbouw toegestuurd. Hiervoor werden een door Chris Molin samengestelde werkbeschrijving voor een detector "type QMC-mini" en een door Joost Ruisch samengestelde werkbeschrijving voor een "stereo detector" gebruikt. Ik heb niet precies bijgehouden hoeveel van die werkbeschrijvingen zijn verspreid, maar het zal toch om meer dan 100 exemplaren gaan. Of dit ook in alle gevallen tot het bouwen van een detector heeft geleid weet ik niet.

De vraag naar zelfbouwschema's blijft bestaan. Tevens hoor ik dat men soms moeite heeft met een of meerdere van de stappen richting zelfbouwdetector. Ik wil daarom iedereen, die in de afgelopen tijd een zelfbouwdetector heeft gebouwd of heeft laten bouwen, oproepen om zijn of haar bevindingen op papier te zetten en aan mij toe te sturen. Geef vooral aan waar je problemen ondervond, hoe je deze hebt weten op te lossen en waar je verbeteringen hebt verzonnen. Wij kunnen die ervaring dan bundelen in een verbeterde werkbeschrijving, die vervolgens weer kan worden verspreid. Ik reken op jullie medewerking.

Herman Limpens

Postbus 9201

6800 HB Arnhem

BRUIKLEENOVEREENKOMSTEN VLEERMUISDETECTORS

Om een zorgvuldig beheer zoveel mogelijk te waarborgen, worden tussen de SVO en de bruikleners van detectors bruikleenovereenkomsten afgesloten. Aan deze overeenkomsten is onder meer de voorwaarde verbonden dat de bruikleners per kalenderjaar of voor het deel daarvan volgend op het aangaan van de overeenkomst aan de SVO een bedrag van f 5,- verschuldigd is. Dit bedrag dient jaarlijks in de maand januari of in de maand volgend op de maand waarin de overeenkomst is aangegaan

te worden betaald. Uit de administratie van de SVO is gebleken dat een aantal leners van detectors voor het jaar 1989 nog niet aan deze verplichting heeft voldaan. Deze personen worden vriendelijk, doch dringend verzocht alsnog het verschuldigde bedrag van f 5,- over te schrijven op postbankrekening 5.325.724, ten name van de Stichting Vleermuis-Onderzoek te Leiden, onder vermelding van het nummer van de bruikleenovereenkomst en het jaar waarvoor de betaling van toepassing is.

Diegenen die de hun toegezonden bruikleenovereenkomst nog niet ondertekend aan de coördinator hebben teruggezonden, worden verzocht dit alsnog zo spoedig mogelijk te doen.

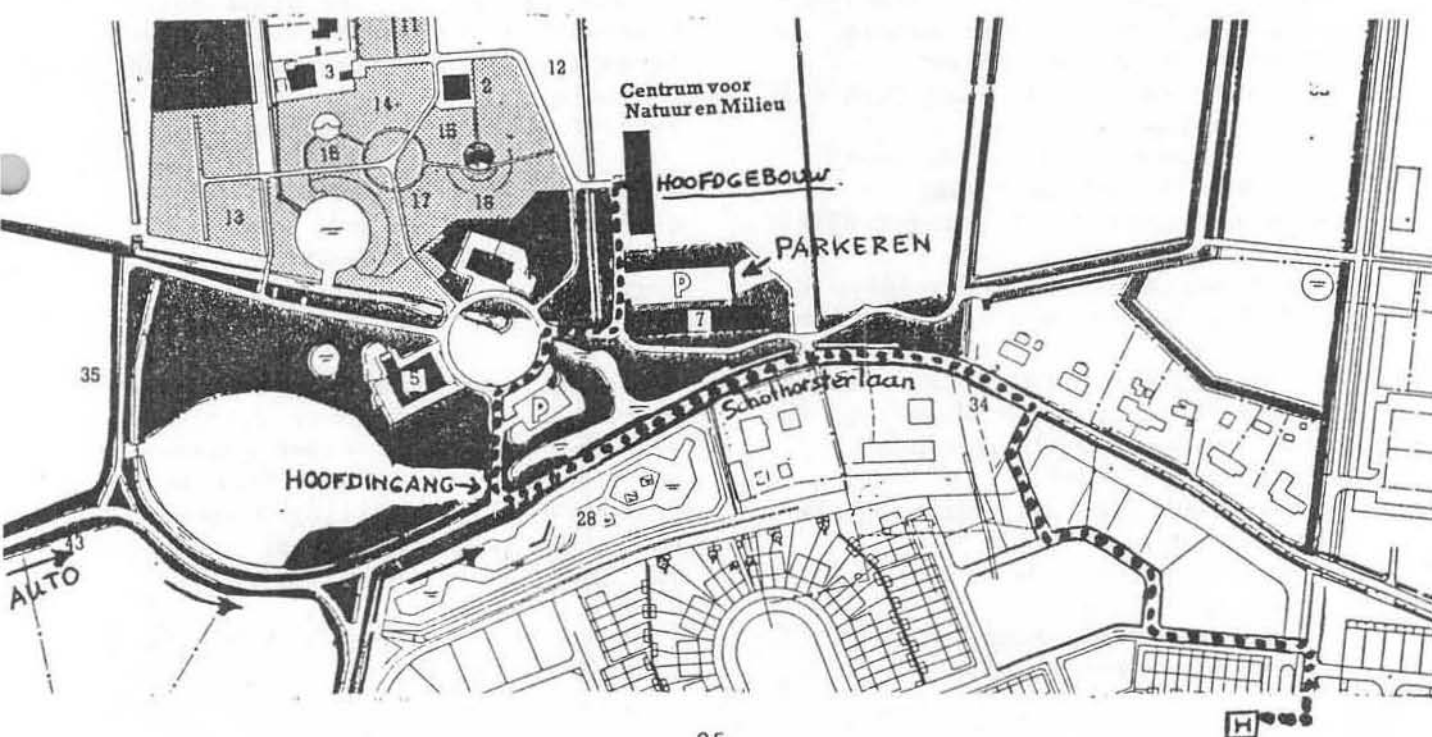
Tenslotte worden de leners van detectors nu reeds verzocht in de loop van januari a.s. het voor 1990 verschuldigde bedrag te betalen op de hiervoor aangegeven wijze.

De penningmeester SVO

WAAROM NIET DE AFKORTING SVO BIJ BETALINGEN

Lezers van de Nieuwsbrief zal het opgevallen zijn dat regelmatig wordt verzocht bij betalingen aan de stichting Vleermuis-Onderzoek niet de afkorting SVO te gebruiken, maar de volledige naam van de Stichting. De reden hiervoor is dat het gebruik van de afkorting SVO bij de Postbank verwarring en dus vertraging van de betalingen kan opleveren. Bij de Postbank wordt bij het verwerken van de overschrijvingsformulieren namelijk gecontroleerd of het rekeningnummer overeenstemt met de tenaamstelling daarvan. Nu blijken er in Nederland naast de Stichting Vleermuis-Onderzoek nogal wat andere organisaties te bestaan die hun naam ook afkorten met SVO. Een paar voorbeelden hiervan: Slagers-Vak-Opleiding, Stichting Vakopleiding Ongediertebestrijding, Stichting Vak-Onderwijs, Stichting Vervoer Ouderen. Vandaar nogmaals de oproep: vermeld bij betalingen altijd de volledige naam Stichting Vleermuis-Onderzoek.

De penningmeester SVO

ROUTEBESCHRIJVING VLEERMUIS- DETERMINATIEDAG

In de vorige Nieuwsbrief stond de aankondiging van de Vleermuisdeterminatiedag (10 februari 1990). Aangezien het Centrum voor natuur en milieu van de gemeente Amersfoort laat was met het opsturen van de routebeschrijving, is de tekst in de Nieuwsbrief niet juist. Daarom bij deze de goede routebeschrijving naar de Schothorst:

Met de trein

- naar hoofdstation Amersfoort (dus niet station Amersfoort Schothorst)
- met bus 10 of 11 naar halte Nijenrode
- te voet via Moersbergen en Schotthorsterlaan naar hoofdingang "Schothorst" (zie het kaartje). Het is circa 15 minuten lopen.

Met de auto

- a) komende uit de richting Amsterdam-Hilversum:
 - volg A1 tot de afslag Bunschoten, rechts afslaan in de richting Amersfoort/Hoogland
 - weg volgen en bij tweede stoplicht linksaf
 - rij door het dorp Hoogland
 - aan eind van dorp aan linkerkant een oprijlaan met aan weerszijden gemetselde zuilen met daarop de woorden "Schot" en "Horst"
 - laan uitrijden en dan rechtsaf (zie het kaartje)
 - weg volgen tot links de hoofdingang van "Schothorst" komt
- b) komende uit de richting Zwolle-Apeldoorn:
 - bij het kruispunt Hoevelaken de richting Amsterdam nemen (dus niet Amersfoort)
 - doorrijden tot de afslag Bunschoten, links afslaan in de richting Amersfoort/Hoogland
 - zie verder onder a)
- c) komende uit de richting Den Haag-Rotterdam;
 - ga via Utrecht de richting Hilversum-Amersfoort
 - iets voor Baarn komt men op de A1
 - volg de A1 tot de afslag

Bunschoten

- zie verder onder a)

De redactie

VERKOOP ARTIKELEN

Bij de Stichting Vleermuis-Onderzoek zijn de volgende artikelen verkrijgbaar:

- Helmer, W., H.J.G.A. Limpens & W. Bongers. Handleiding voor het inventariseren en determineren van Nederlandse vleermuissoorten met behulp van bat-detectors.
Prijs f 12,50 (incl. verzendkosten).

- Referentiecassette ten behoeve van het determineren van vleermuizen aan de hand van hun echolocatiegeluiden.
Prijs f 10,- (excl. f 3,50 verzendkosten).

- Dia-serie "Focus on bats". Een serie van 40 dia's van inheemse vleermuissoorten, hun bedreiging en bescherming. Met toelichting in het Engels.
Prijs f 45,- (incl. verzendkosten).

- Daan, S. et al. De Nederlandse Vleermuizen: Bestandsontwikkelingen in winter- en zomerkwartieren. 118 pagina's.
Prijs f 7,50 (incl. verzendkosten).

- Themanummer van "Huid en Haar" over vleermuisonderzoek met behulp van bat-detectors. 14 artikelen, 65 pagina's.
Prijs f 7,50 (incl. verzendkosten).

- T-shirt, wit met op voorzijde een grote afbeelding van een vliegende vleermuis. Kan ook worden geleverd met aanvullende tekst "Bats need friends". Bij bestelling vermelden of al dan niet deze tekst gewenst is. Beschikbaar in de maten XL, L, M en S.
Prijs f 17,50 (excl. f 3,25 verzendkosten per shirt).

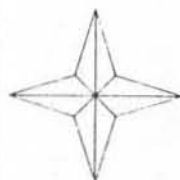
- Massief bronzen deurklopper in de vorm van een vleermuis.
Prijs f 30,- (excl. f 5,50 verzendkosten).

De hierboven genoemde artikelen kunnen worden besteld door overschrijving van het daarvoor verschuldigde bedrag op postrekening 53.25.724, ten name van de Stichting Vleermuis-Onderzoek te Leiden, onder vermelding van het/de gewenste artikel(en) en aantal(len). Vermeld ook steeds dat het om een bestelling gaat. U wordt dringend verzocht op het overschrijvingsformulier de naam van de Stichting voluit te vermelden en niet de afkorting SVO te gebruiken. Prijswijzigingen voorbehouden.

Peter Lina
E. de Boer van Rijkstraat 13
2331 HH Leiden

METINGEN in het VELD? METINGEN aan het MILIEU?

OUTDOOR EDUCATION
heeft er de hulpmiddelen voor.
Zowel goedkopere leerling- als
duurdere professionele instrumenten.

OUTDOOR EDUCATION
VEEMARKTKADE 8 / E-3
5222 AE 's HERTOGENBOSCH
073-214906 (b.g.g.567619)

ALLES VOOR VELDWERK/
MILIEU OP ÈÈN ADRES.

CURIEUS

NIEUWE TOEPASSING VAN VLEERMUISDETECTOR

Op de beroemde renbaan van Ascot in Engeland werd op 16 juni 1989 het favoriete renpaard Ile de Chypre in het zicht van de overwinning "bestraald" met een draagbare ultrasone geluidsbron. Het geschrokken dier maakte een onverwachte beweging, gooide zijn jockey af en verloor de wedstrijd. Onderzoek wees uit dat een zekere James Laming, omdat hij een hekel heeft aan het weinig verheffende gedoe rond de weddenschappen tijdens paardenrennen, gebruik had gemaakt van een ultrasone geluidsbron in de vorm van een verrekijs. Deze toon-generator kon een tamelijk goed gerichte ultrasone geluidsbundel met een flink afstandsbereik produceren.

Een en ander maakt duidelijk dat niet alleen lieden die het land hebben aan paardenrennen als zodanig, maar ook gewetenloos geboefte dat er op uit is om via misdadige ingrepen geld te verzamelen, de beschreven methode kunnen toepassen. Het ligt voor de hand dat vleermuisdetectoren het aangewezen wapen zijn tegen deze duistere praktijken. Het zou mij niet verbazen als de vleermuiswerk(st)ers binnen kort worden ingezet om de tegenaanval uit te voeren. Vermoed als deftige bezoekers der paardenrennen, met hoge hoed, pandjesjas en feestjurk mengen zij zich, gewapend met ons geheime opsporingsapparaat, onder het elite publiek, op zoek naar verdacht ultrasoon gekrijs. Een visioen met ongekende toekomstmogelijkheden. Wellicht neemt de verkoop der vleermuisdetectoren door deze ontwikkeling zo toe dat deze eindelijk in de belangstelling der grote fabrikanten van gebruikselectronica komen. Misschien helpt een onverlaat ons zo in de toekomst

ongewild en indirect aan beter betaalbare detectoren?

A.M. Voûte

HOE EEN ZWEETSOK EEN VLEERMUIS KAN VANGEN

Laat ik gelijk maar bekennen dat ik weinig van vleermuizen af weet. Toch kwam ik onlangs met vleermuizen in aanraking op een wijze die voor de lezers van dit blad wellicht interessant is. Het gebeurde in de Amerikaanse staat Ohio in het dal van de legendarische Cuyahogarivier. Legendarisch omdat deze rivier begin jaren '70 ter hoogte van de stad Cleveland letterlijk in brand vloog. Inmiddels is de rivier er dankzij de strengere milieuwetgeving wat schoner op geworden en zijn er in de midden- en bovenloop van de Cuyahoga o.a. vleermuizen te vinden.

Afgelopen mei werkte ik als promotie-onderzoeker aan de universiteit van Michigan aan een milieu-educatief waterkwaliteitsproject voor middelbare scholen gelegen in het stroomgebied van de Cuyahoga. Ons team verbleef in een oude jeugdherberg. Uit een openstaand luik van een nabijgelegen hooischuur van omstreeks 1800 vloog bij het invallen van de avond een groepje van 8 vleermuizen.

Mijn begeleider Dr. Bill Stapp van de universiteit van Michigan beweerde dat hij wel even zo'n vleermuis aan ons zou laten zien, waarop hij één van zijn sokken uitdeed. Vervolgens stopte hij een steen in zijn sok en wachtte hij tot één vleermuis overvloog. Na een twintigtal pogingen, de vleermuis hiermee te vangen, klampte één van de vleermuizen zich waarachtig vast aan de sok en kwam met sok en al naar beneden vallen. Ook al weet ik nu nog steeds niet wat voor een vleermuis het was, de grootte kwam overeen met die van de laatvlieger, ik zorg er nu wel steeds voor dat wanneer ik vleermuizen ga kijken ik

een extra sok bij me heb.

Arjen Wals

707 Minex St.

Ann Arbor, MI 48103 USA

ADVERTENTIE

BioQuip

Voor Zweedse en Engelse
vleermuisdetectors.

Gewoonlijk uit voorraad
leverbaar.

Gespreide betaling
mogelijk.

Esther de Boer van
Rijkstraat 13
2331 HH Leiden
Telefoon 071-314979

AGENDA

10 februari 1990
Vleermuisdeterminatiedag
Schothorst, Amersfoort
(zie elders in dit nummer)